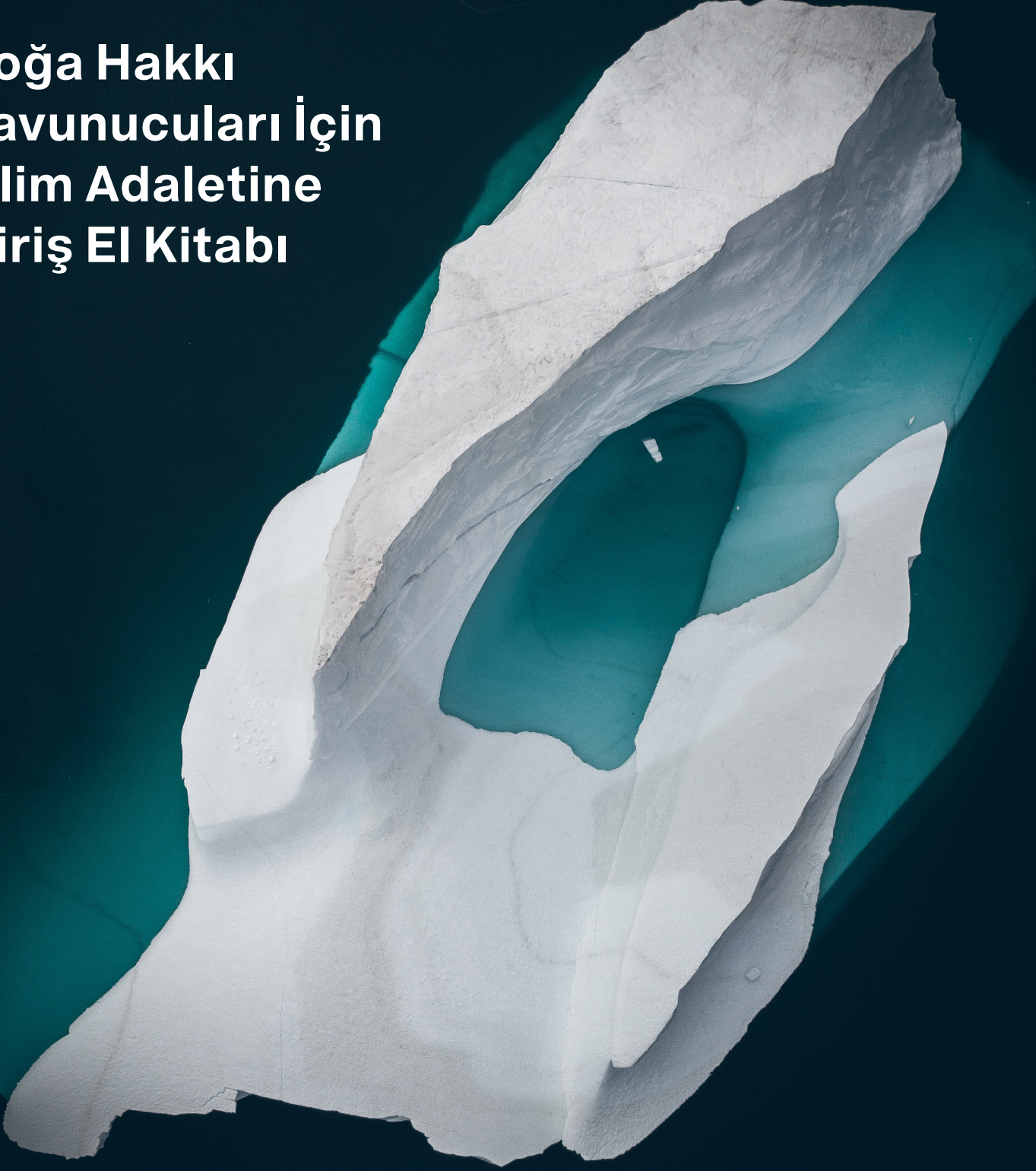

İKLİM ADALETİ

Doğa Hakkı
Savunucuları İçin
İklim Adaletine
Giriş El Kitabı

Doğa Derneği (BirdLife Türkiye)

Yayına Hazırlayan: Özlem Altıparmak

Yayınlayan: Doğa Derneği

Kapak Fotoğrafı: Annie Spratt

Grafik Tasarım: Gökçe Sümerkan, Esra Yılmaz

Yayın Tarihi: Ekim 2023

e-ISBN : 978-625-99419-1-2

Adres: Orhanlı Mahallesi 7102 sokak No:1 Seferihisar / İzmir

doga@dogadernegi.org | www.dogadernegi.org

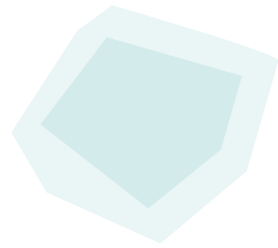

**Bu yayın Hollanda Büyükelçiliği MATRA Fon Programı desteğiyle yürütülen “Doğa ve Çevresel Hakları Savunmak ve İklim Adaletinin Sağlanması için Hukukçuların Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Doğa Derneği sorumlu olup herhangi bir şekilde Hollanda Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

**This publication was prepared within the framework of the “Empowering Lawyers to Defend Nature and Environmental Rights and Ensuring Climate Justice Project” supported by the Embassy of the Kingdom of the Netherlands, MATRA funding Programme. Doga Dernegi is the sole responsible for the content of this publication, and it does not reflect the official view of the Embassy of the Kingdom of the Netherlands.

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	4
2. İklim Adaleti Tanımı	5
3. İklim Adaletinin Tarihçesi	5
4. İklim Adaletinin Kapsamı	7
5. İklim Adaletine Farklı Yaklaşımlar	10
6. Değerlendirme ve Öneriler	13
7. Ek Okuma Listesi	15
8. Kaynakça	18

Fotoğraf: Markus Spiske

1.GİRİŞ

İklim Adaleti kavramını sıklıkla duymaya başladık ve önümüzdeki dönemde adalet tartışmalarının odağında olacağına benziyor. Çünkü iklim değişikliğinin etkilerini giderek artan şekilde yaşıyoruz ve iklim değişirken hiçbir tür, ekosistem, kent ve insan bu değişiklikten aynı şekilde etkilenmiyor. Bazıları bu değişikliklere daha rahat uyum sağlayabiliyorken ve daha dirençliyken, diğerleri bu değişikliklere uyum sağlayamıyor ve daha kırılgan durumda.

İklim adaleti dediğimizde iklim değişirken sadece kendimiz için değil, doğadaki tüm varlıklar için adalet talep edebilmeyi anlamalıyız. Bu adalet talebini bizi yönetenlere, iklim değişikliğine sebep olanlara ve karar alıcı durumdaki kişi ve kurumlara yöneltmemiz gerekiyor. Çünkü adil olması gereken iklim ve afetler değil, bizi yönetenlerdir.

İklim adaleti konusunu hukukçuların, sivil toplum kuruluşlarının ve doğa hakkı savunucularının gündemine getirmek ve bu konudaki kaynak eksikliğini gidermek amacıyla bu rehberi yayına hazırladık. İklim adaleti konusunu çalışmaya ve doğadaki tüm varlıklar için de hakkaniyeti içeren iklim adaleti talebini tartışmaya devam edeceğiz.

2.İKLİM ADALETİ TANIMI

İklim adaletinin kabul görmüş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak iklim adaleti günümüzün en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir. Bunun sebebi iklim adaletinin pek çok farklı alanın kesişiminde yer alması ve kapsayıcı bir işlev görmesidir. Doğa hakkı, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, toplumsal cinsiyet, eşitlik ve adalet konularının ortak noktasında yer almaktadır ve bu nedenle disiplinler arası bir çalışma imkânı da sağlamaktadır. İklim adaleti bir yönüyle hukukla ilgilidir ve kuralları belirler. Aynı zamanda felsefi ve etik boyutu da vardır.

İklim adaleti iklim değişikliğinin etkilerinin, iklim değişikliğinin azaltılmasının getirdiği yüklerin ve iklim değişikliğiyle başa çıkma sorumluluklarının adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasını ele almaktadır. İklim değişikliğine en az katkıda bulunanların iklim değişikliğinin etkilerinden en fazla zarar gördüklerini kabul eder. İklim değişikliğine en çok katkıda bulunanların da iklim değişikliğine dair en büyük sorumluluğu taşıması gerektiğinin altını çizer.

İklim adaleti, iklim değişikliğinin etkilerine karşı en kırılgan durumda olanların tüm karar alma süreçlerine dâhil edilmesini ve haklarının korunmasını gerektirir. İklim değişikliğinin etkileriyle mücadele edilirken ve uyum süreçleri planlanırken eşitlik sağlanmalıdır.

3.İKLİM ADALETİNİN TARİHÇESİ

İklim adaleti ile karıştırılan, ancak iklim adaletinden çok daha önce tartışılmaya başlanan bir diğer kavram çevresel adalettir. Çevresel adalet, bir toplumu oluşturan bireylerin karşı karşıya kaldığı orantısız riskler ve bunun yanında çevresel kaynakların ve çevresel sorunlardan kaynaklı toplumsal maliyetin aynı toplumu oluşturan bütün kesimler arasında adil biçimde dağıtılmaması konusuna yoğunlaşmaktadır.¹

Çevresel adalet ABD’de 1980’lerin başında siyahi protestocuların kendi toplumlarına zehirli kimyasalların dökülmesine karşı çıktıkları döneme dayandırılrsa da kökleri 1960’lardaki sivil haklar aktivizmine kadar uzanmaktadır. Bu hareket, kendi toplumlarının kirlilikten en çok etkilenen toplum olduğu gerçeğine dikkat çekmek isteyen, ABD faaliyet gösteren ve ağırlıklı olarak beyazlardan oluşan çevre kuruluşlarının dışındaki renkli insanlar tarafından yürütülmüştür.

Çevresel adalet kavramı çevresel ırkçılık kavramı ile yakından ilgilidir. “Çevresel ırkçılık belirli etnik, kabile, ırk veya kültüre ait grupların tehlikeli atık, çevre-sağlık yönünden yaşamı tehdit eden ürün veya diğer tür kirlilik ile karşı karşıya olduklarını vurgular”.² Özellikle ABD’de başlayan çevresel adalet ve aslında daha doğru bir ifadeyle çevresel adaletsizlik tartışmalarında, çevreye zarar veren tesisler ve kirli atıkların yoksul ve daha kırılgan toplulukların bulunması belirleyici olmuştur. Bu bölgelerde yaşayan yoksul ve dezavantajlı durumdaki nüfus, çevresel tahribattan ve atıkların oluşturduğu kirlilikten orantısız biçimde etkilenmiştir. Çevresel adalet konusunda yapılan birçok çalışma, düşük gelir seviyesinde bulunan ve daha dezavantajlı durumda olan nüfusun çevresel olumsuzluklara ve tehlike/zehirli atıklara maruz kaldıklarını göstermektedir.

¹Schlosberg, D. (2009). Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. Oxford University Press.

²Adeola, Francis O. (2000). “Cross-National Environmental Injustice and Human Right Issues “ American Behavioral Scientist, Vol.43. No.4.

Bu tür bir “çevresel ırkçılık” Texas Southern Üniversitesi’nden çevresel adaletin en önde gelen ismi Dr. Robert Bullard tarafından şöyle özetlenmiştir: “İster bilinçli bir tasarım ister kurumsal bir ihmâl olsun, kentsel gettolarda, kırsal ‘yoksulluk ceplerinde’ ya da ekonomik açıdan yoksul Amerikan yerlilerinin yaşadığı bölgelerde yaşayan beyaz olmayan topluluklar, ülkedeki en kötü çevresel yıkımlardan bazılarıyla karşı karşıyadır.”

Bu kaygılar 1991 yılında düzenlenen ve katılımcıların on yedi çevresel adalet ilkesi³ belirlediği Birinci Ulusal Renkli İnsanlar Çevresel Liderlik Zirvesi’nde⁴ resmileştirilmiştir. Bu ilkelerde Doğa Ana’nın kutsallığına, ekolojik birliğe ve tüm türlerin birbirine bağımlılığına ve ekolojik yıkımdan özgür olma hakkına değinse de iklim değişikliğinden hiç bahsedilmiyordu.

Devam eden süreçte antikapitalist ve küresel adalet perspektifine sahip örgütler iklim değişikliğine daha fazla ilgi göstermeye başladı. Yapılan tartışmalar zenginleşti ve iklim değişikliğinin sadece bir çevre sorunu olmadığı, tüm insanları etkileyen bir sorun olduğu kabul edilmeye başlandı. Birleşmiş Milletler iklim müzakerelerine katılan bazı sivil toplum kuruluşları ve küresel güney ülkeleri, zengin ülkelerin iklim değişikliği konusundaki tarihsel sorumluluklarını üstlenmeleri ve küresel güneye olan iklim borçlarını ödemeleri çağrısında bulunmaya başladı.

1999 yılında, CorpWatch adlı sivil toplum kuruluşu, fosil yakıt endüstrisini hedef alan ve iklim değişikliğinin tüm zamanların en büyük çevresel adalet sorunu olabileceğini belirten “Sera Gangsterleri İklim Adaletine Karşı” başlıklı bir rapor yayınladı.⁵ 2000 yılında ise yine CorpWatch tarafından ilk İklim Adaleti Zirvesi düzenlendi.⁶ Zirve sonucunda yayınlanan eylem bildirisinde iklim değişikliğinin bir hak meselesi olduğu; geçim kaynaklarını, insan sağlığını ve çocukları etkilediği ve bu konuda yürütülecek mücadele için devletler ve sınırlar ötesinde ittifaklar kurulacağı yazılmıştı.

İki yıl sonra, sosyal ve çevresel örgütlerden oluşan uluslararası bir koalisyon, “iklim değişikliğini insan hakları ve çevresel adalet perspektifinden yeniden tanımlamak” amacıyla 27 Bali İklim Adaleti İlkesini yayınladı. Bali İklim Adaleti ilkeleri, iklim değişikliğinin insan hakları ve çevresel adaletle olan bağlantısını ortaya koymak amacıyla, Kuzey ve Güney ülkelerinden bir grup sivil toplum kuruluşu tarafından oluşturulan uluslararası bir koalisyonca hazırlanmış ve 2002 yılında Johannesburg’ta gerçekleşen Dünya Zirvesi’ne sunulmuştu.⁷ Bildirgede iklim değişikliğinin etkilerinden uzak bir yaşam hakkı, ekolojik borç, kusursuz sorumluluk, kayıp zararların tazmini gibi ilkelere ek olarak doğanın ticarileştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı çıkmıştı.

Bu gelişmelerin devamında 2004 yılında İklim Adaleti için Durban Grubu ve Deklarasyonu yayınlandı. İklim adaletine yönelik çağrılar 2009 yılında Kopenhag’da düzenlenen COP15 konferansında doruğa ulaştı ve iklim adaleti aktivistlerinin kitlesel eylemlerine ve küresel güney liderlerinin zengin ulusların iklim değişikliğindeki sorumluluğunun tanınması çağrılarına sahne oldu. Bu süreç sonrasında iklim adaleti, iklim müzakerelerinin en önemli bileşenlerinden biri haline geldi ve sivil toplumun talepleriyle şekillenen, esnek ve kapsayıcı bir yapıya büründü. Günümüzde giderek artan bir şekilde tartışılan ve üzerinde çalışılan iklim adaleti artık iklim değişikliğinin eşitlik ve hak boyutuna vurgu yapan en önemli hareketlerin başında geliyor.

³ https://www.ucc.org/what-we-do/justice-local-church-ministries/justice/faithful-action-ministries/environmental-justice/principles_of_environmental_justice/

⁴ <https://grist.org/equity/the-event-that-changed-the-environmental-justice-movement-forever/>

⁵ Greenhouse Gangsters vs. Climate Justice (corpwatch.org)

⁶ <https://www.corpwatch.org/article/climate-justice-summit-provides-alternative-vision>

⁷ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/627093>

4.İKLİM ADALETİNİN KAPSAMI

İklim adaleti, iklim değişikliğine sadece teknik ve bilimsel bir mesele olarak bakmanın ötesine geçer ve bu yaşanan iklim değişikliğine toplumsal, sınıfsal, bölgesel ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden bakar. Bu yönüyle disiplinler arasıdır ve en çok da akademik alan içerisinde farklı adalet teorilerinden beslenir. Akademik boyutu bulunmasına rağmen sadece akademisyenlerin üzerinde düşünüp çerçevelendirdiği bir kavram değildir. Toplumsal hareketler tarafından şekillenir. Tıpkı çevresel adalette olduğu gibi sivil topluma uzanan kökleri vardır ve antikapitalizm tartışmalarıyla yoğrulmuştur. Bu nedenle sivil toplumun ve yurttaş gruplarının dinamiklerinden ayrı düşünülemez.

Hukukla yakından ilişkilidir ve iklim adaletine dair talepler aslında birer hak talebi olarak dile getirilir. İklim değişikliğinden en çok kimlerin sorumlu olduğu, en çok kimlerin etkileneceği, iklim adaletinin nasıl sağlanacağı, hangi adımların önceliklendirilmesi gerektiği zamana ve mekana göre değişkenlik arz eder ve bu yönüyle iklim müzakerelerinin en önemli konularından birini iklim adaleti oluşturur.

Ancak tüm talepler incelendiğinde iklim adaletinin üzerine yükseldiği iki değişmez yapı vardır. İlki iklim değişikliğinin bir adalet sorunu olduğudur. İklim değişikliği bir sorun değil, bir semptomdur. İnsanın ve doğanın sömürsünün sonucudur. Öncelikle bunu ortaya çıkan sistem ile mücadele edilmelidir.

Diğeri ise iklim adaletinin odağında iklim değişikliğinden orantısız etkilenenlerin haklarının olmasıdır. İklim değişikliği toplumsal eşitsizlikleri arttırır ve tüm bu eşitsizliklerin kesişiminde yer alır. Bu sebeple aslında herkes için ortak bir mücadele alanı da açar. Bu eşitsizlik uluslararası, bölgeler arası veya ülke içi olabileceği gibi sınıflar arası da olabilir.

Fotoğraf: Markus Spiske

İklim adaletinin ortaklaşan talepleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- **Yaşam hakkı:** İklim değişikliğinin etkilerinden ve çevresel bozulmanın biçimlerinden uzak şekilde insan onuruna yakışır yaşam hakkı vardır. İklim adaleti taleplerinde yaşam hakkı savunusu iklim değişikliğinin etkileri ve iklim değişikliğinin yarattığı tahribatlar dikkate alınarak yapılır.
- **Sağlıklı, sürdürülebilir ve temiz bir çevre hakkı:** Herkesin kirlilikten ve iklim değişikliğinin etkilerinden arındırılmış sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır. Bu hak yaşam hakkıyla yakın ilişkide olsa da çevre hakkının bir insan hakkı olarak tanınması sebebiyle iklim adaleti tartışmalarında ayrı bir yer tutar. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını bir insan hakkı olarak tanıdı. Bu karar 28 Temmuz 2022 tarihinde BM Genel Kurulunda oylandı ve 161 lehte oyla kabul edildi. BM üyesi sekiz devlet -Beyaz Rusya, Kamboçya, Çin, Etiyopya, İran, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Suriye- karara çekimser kaldı. Karar (A/RES/76/300) temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının 'diğer haklar ve mevcut uluslararası hukukla bağlantılı' olduğunu ve bunun teşvik edilmesi için 'uluslararası çevre hukuku ilkeleri çerçevesinde' çok taraflı çevre anlaşmalarının 'tam olarak uygulanmasını gerektirdiğini' teyit etmektedir.⁸
- **Eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı:** İklim eyleminin yükleri ve faydaları milliyet, ırk, gelir durumu, toplumsal cinsiyet veya sosyal statüden bağımsız olarak eşit bir şekilde paylaşılmalıdır. İklim değişikliğinin her grup, katman ve ülke üzerinde farkı etkileri olabileceği dikkate alınır ve bu etkilerin ayrımcılık yaratmaması gereğine odaklanılır.
- **Kalkınma hakkı:** Herkesin sürdürülebilir ve çevreye zarar vermeyecek şekilde kalkınma hakkı vardır. Kalkınma hakkı, devletlerin ekonomik olarak gelişmesine dair bir kavrammış gibi düşünülmektedir ancak kalkınma hakkının insan haklarına dair önemli bir boyutu da vardır. BM Kalkınma Hakkı Bildirgesi⁹, 1986 yılında kabul edilmiştir ve kalkınma hakkını "Her insanın ve tüm halkların, tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilebileceği ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi kalkınmaya katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olduğu, devredilemez bir insan hakkı" olarak tanımlar. Bildirgeye göre insan, kalkınmanın temel öznesi, katılımcısı ve yararlanıcısıdır. Kalkınma, "tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilebileceği" bir şekilde yürütülmelidir ve kalkınmanın "faydalarının adil bir şekilde dağıtılması" gerekir. Bu nedenle iklim adaleti açısından tüm insanların refahını arttırma sorumluluğun ve gönenc içinde yaşama hakkının kalkınma hakkı ile birlikte değerlendirilmesi gerekir.
- **Katılım hakkı:** Herkesin iklim değişikliği ile ilgili karar alma sürecine katılma hakkı vardır ve herkesin sesi eşit biçimde duyulmalıdır. Karar alma süreçlerine katılım bilgiye erişim hakkını da içerir. Bu bilginin doğru ve şeffaf olması gerekir. Yine karar alma süreçleri neticesinde halkın kararlarının anlamlı bir şekilde dikkate alınması gereklidir. Karar alma süreçlerine katılım, aynı zamanda kaynaklara ve fırsatlara eşit erişimin garantisidir.

⁸ BM Genel Kurul Kararı Çevirisi: 'Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkı' | Altıparmak Hukuk (altiparmakhukuk.org)

⁹ <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/KalkinmaHakinaDairBildirge.pdf>

- **Yerli halkların hakları:** İklim adaletinin en önemli vurgusu yerli hakların hakları ve özellikle de geçim kaynaklarının korunmasıdır. Küresel olarak yerli halkların kendi öz kaynakları ve toprakları üzerinde hak sahibi olamadıkları, karar süreçlerinde temsil edilmedikleri tespitinden yola çıkarak yerli halkların temsiline ve özbelirlenim haklarına özel önem verilmektedir. Yerli halklarla ilgili olarak kadim bilginin önemi ve yerli halkların bilgisinin ve deneyimin kullanılması da konunun bir diğer önemli boyutudur.
- **Nesiller arası adalet sağlanması:** Şimdiki nesillerin yapacakları tüm seçimler ve belirleyeceği politikalar, gelecek nesillerin var olmalarını ve yaşam standartlarını büyük ölçüde belirleyecektir. Bu gerçeklikten hareketle iklim, doğa, kaynak kullanımları, tasarruflar ve tedbirler, nüfus politikaları gibi sorunların ele alınması gereklidir.
- **Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi:** İklim değişikliğinde herkesin ortak bir sorumluluğunun bulunduğunu kabul eden bu ilke, sorumluluktaki payların farklı olduğunu altını çizer. İklim değişikliğine en fazla katkıda bulunan ülkelerin, bu değişiklikle mücadele ve etkilerin ele alınması konularında daha fazla sorumluluğa sahip olduğunu kabul etmektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelere ekolojik bir borcu olduğu ve bu borçla ilgili kusursuz sorumluluğa tabi olmaları gerektiği söylenmektedir. Atmosfer en önemli müştereklerdendir. Gelişmiş ülkeler tarihsel olarak atmosferin orantısız kullanım hakkına sahip olmuşlar ve diğer ülkelerin atmosfer üzerindeki haklarını gasp etmişlerdir. Bu nedenle sera gazı salımı ve iklim değişikliğiyle ilgili alınacak önlemlerden payları oranında sorumlu tutulmaları gerekir.
- **Tazmin yükümlülüğü:** İklim değişikliğinin etkileri her ülkede aynı şiddette ve yoğunlukta yaşanmamaktadır. Bu değişikliğe karşı daha kırılgan durumda olan ada devletleri gibi ülkelerin kayıp zararlarına ilişkin tazminat mekanizması oluşturulması zorunludur ve tazminat yükümlüsünün gelişmiş ülkeler olması gereklidir.
- **Uyumun maliyeti:** Zararların tazminine ek olarak, iklim değişikliğine karşı uyumun güçlendirilmesi gereklidir. Bu uyumun bir maliyeti vardır ve gelişmekte olan ülkelerin bu maliyetler için fon ayırması mümkün değildir. Uyumla ilgili gerekli teknolojik ve finansal kaynaklar için özel bir fon oluşturulmalı ve bu fon ihtiyaç duyan ülkelere aktarılmalıdır.
- **Doğanın ticarileşmesine ve metalaşmasına karşı çıkılması:** İklim değişikliğinin en önemli nedeni doğanın ticarileşmesi ve sınırsız bir kaynak olarak kullanımıdır. Bu gerçeklikten hareketle iklim adaleti çatısı altında doğa ile uyumlu bir yaşam tesisi ve insan dışı unsurların yaşama ve var olma hakkına dair tartışmalar devam etmektedir.

5. İKLİM ADALETİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR

İklim adaleti, iklim değişikliğinin etkilerine karşı yalnızca emisyonları azaltan veya doğayı koruyan değil, aynı zamanda bunu daha adil ve daha eşit bir dünya yaratacak şekilde yapan çözümler bulmak anlamına gelir. Adaletsizlikle mücadele etmek iklim değişikliğine karşı geliştirilen çözümlerin merkezinde yer almalıdır. Adalet ve adaletle dair kuramsal tartışmalar iklim adaletinin odağını oluşturur. Adalet; haklar, görevler, faydalar, sorumluluklar ve mülkiyet gibi değerlerin toplumda dağıtımını düzenleyen kurallar bütünüdür.

Adaletin dağıtıcı adalet, sosyal adalet, ekonomik adalet, cezalandırıcı adalet, onarıcı adalet, telafi edici adalet gibi türleri vardır. İklim değişikliği telafi edici adaletle, cezalandırıcı adaletle, küresel adaletle ve ekolojik ve çevresel adaletle ilgilidir. İklim adaleti, adaletin farklı boyutlarıyla birlikte tartışılmaktadır. Bu tartışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Dağıtıcı adalet: Dağıtıcı adalet, bir mal ya da değer toplumda paylaşımına katılan taraflar arasında eşitlik, ihtiyaç veya katkı gibi ilkeler ışığında hakkaniyetli dağıtımıdır. Farklılıklar dikkate alınarak yüklerin ve sorumlulukların dağıtımında hakkaniyet sağlanması esastır. İklim değişikliği özelinde dağıtıcı adalet sağlanması açısından düşündüğümüzde, azaltım ve uyum yükümlülüklerinin ve maliyetlerinin paylaşımının nasıl yapılacağı soruları oldukça önemlidir. Bu yüklerin nasıl dağıtılacağına ve yükler dağıtılırken hangi ilkelerin belirleneceğine odaklanır. Tarihsel sorumluluk ve kirleten öder ilkesini temel alır. Kimlerin tazminat alacaklısı ve kimlerin ekolojik borç sorumlusu olduğu soruları dağıtıcı adalet çerçevesinde iklim müzakerelerinin temelini teşkil etmektedir.

Düzeltilici adalet: Düzeltilici adalet aritmetik oranlamaya göre mevcut durumda aksayan şeyleri (işleri) düzelterek veya bozulan adaleti yeniden inşa ederek ortaya çıkan adaletsizliği gidermekle ilgilidir. Düzeltilici adalet hukuki adalet de denilebilir, zira düzeltilici adalet günümüzdeki medeni hukuk, ceza hukuku vb. ilgilidir; bir eşitleme ve denge kurma meselesidir.¹⁰ İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan zararların giderimine odaklanır. Atmosferden haksız kazanç sağlayanların ve bu sömürü nedeniyle zarara uğrayanların zararlarının giderimi ve uyum maliyetlerinin karşılanması düzeltilici adaletin konusudur.

Cezalandırıcı adalet: İklim değişikliğinde çevre hukukuna hakim ilke olan “kirleten öder” ilkesi gereği ekolojik borcu dikkate alarak kayıp ve zararın giderilmesi tartışması yapar. Gelişmiş ülkelere sorumluluk yükler ve bu sorumluluğun keyfi olarak değil ekolojik borç karşılığı yüklenilmesinin altını çizer. Buna göre az gelişmiş ülkeler kalkınma haklarının ihlal edilmiş olduğunu iddia ederek hak talebi oluşturabilirler. Atmosferin sömürsünden dolayı kalan 1,5 derecelik karbon bütçesinin kullanım hakkının Güney ülkelerine ait olması gerekir. Aksi halde sınırlama az gelişmiş ülkeler için kalkınma önünde engel oluşturacak ve yeni eşitsizliklere sebep olacaktır.

Prosedürel adalet: Karar alma süreçlerinin daha demokratik hale getirilmesine odaklanır. İklim değişikliği özelinde iklim değişikliğinden en çok etkilenen kişi ve gruplarının sesinin duyulması

¹⁰ <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/411294>

gereklidir. Çünkü adil sonuçlara adil süreçlerle ulaşılır. Bu adalet sadece karar alma süreçlerine şekli bir katılım olarak düşünülmemelidir. Bilgiye erişim ve iklime dair bilgi dilinin anlaşılır ve sade olması da önemlidir. İklim değişikliği, etkilerini halk üzerinde gösterir. Bu bilgiyi halkın anlayacağı dilde anlatmak konusu özel olarak ele alınmalıdır. Aksi halde halkı ve iklim değişikliğinden etkilenen sosyal grupları dışlayan ve dirençsiz hale getiren bir çerçeve yaratılmış olacaktır. Yerli halkların bilgisine başvurulmaması ve yine yereldeki kadim bilginin değersizleştirilmesi uyumsuzluğa yani maladaptasyona yol açar ve iklim değişikliğine karşı kırılganlığı arttırır.

Nesiller arası adalet: İklim adaletinin bu boyutunda tartışmalar gelecek nesillerin yaşam haklarını güvence altına alma odağında gelişmektedir. Nesiller veya kuşaklar arası adalet, yani şimdiki nesillerin gelecek nesillere karşı belirli görevleri olduğu fikri açısından iklim değişikliği, bugün yaşayanların gelecek nesillere hangi riskleri yükleyebileceği ve mevcut doğal kaynakların gezegenin ekosistemlerinin sürdürülebilir işleyişini tehdit etmeden nasıl kullanılabileceği gibi konuları gündeme getirmektedir. Gelecek nesillerin haklarından bahsedildiğinde, kaçınılmaz olarak bugün yaşayanların hak talepleri ile gelecek nesillerin hak taleplerinin nasıl dengeleneceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Nesiller arası risk dayatması ile adil ve sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi etik boyutuyla ele alınmaktadır.

İnsan hakkı olarak adalet: İklim değişikliği uzun bir süre teknik, bilimsel ve insandan uzak bir konu gibi ele alınsa da artık tüm dünyada iklim adaletinin insan haklarıyla yoğun kesişimi olduğu kabul edilmektedir. İklim değişikliğine bağlı etkilerin insan hakkı sorunu olarak kabul edilmesi demek, gıda hakkı, iklim mültecilerinin sığınma hakkı ve gelecek nesillerin hakları gibi konularıyla insan hakları boyutuyla çalışmayı gerektirmektedir.

Kalkınma hakkı olarak adalet: İklim adaleti tartışmalarını yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma ekseninde yapar. Tüm ülkelerin kalkınma hakkı vardır. Sıcaklık artışını her ülkeye aynı şekilde uygulamak adaletsizlik yaratmaktadır. Endüstrileşmiş ülkeler küçülerek emisyonları azaltmalı ve gelişmekte olan ülkelerin kalınması için atmosferde yer açılmalıdır.

Hukuki adalet: Mevzuata odaklanır ve iklim değişikliğinden zarar görenlerin haklarını koruyan yasal düzenlemelere dikkat çeker. İklim adaleti talebinin hukuku da dönüştürücü işlev göreceğini söyler. Özel mülkiyet karşısında müşterekler tartışması, doğanın haklarının tanınması ve ekolojik anayasa gibi tartışmalar hukuki adalet temelinde gerçekleştirilmektedir.

Dönüştürücü adalet: Sistemsel sorunlara ve sistemin dönüşümüne odaklanır. İklim adaletini ve yaşanan eşitsizlikleri sistemle ilişkilendirir ve sistemin dönüşmesini talep eder. Yapıların değişmesi ve dönüşmesi için talepte bulunur ve gelecekte inşa edilecek adil sistem vizyonu ile hareket eder.

Ekolojik adalet: Ekolojik adalet, insanların ve yeryüzündeki diğer tüm türlerin yanı sıra tüm doğal sistemlerin birbirine bağlı olduğunun kabul edilmesini içerir. Birbiriyle bağlantılı bu sistemlerin bir yönünün sağlık ve refahı zarar gördüğünde, bu zarar diğer sistemlere de yayılır. Şayet tüm unsurların gelişmesine izin verildiğinde, sistem içinde bağlı bulunan diğer varlıklar da gelişir. Ekolojik adalet aynı zamanda insanların dünyanın sınırlarını tanımasını da gerektirir. İnsan merkezli bakıştan uzaklaşarak doğa ile uyumu gündeme getirir. Doğanın hakları talebi de ekolojik adalet içerisinden filizlenmektedir.

Gezegensel adalet: İklim adaleti tartışmalarını gezegen ile sınırlı tutar. İnsanların veya toplulukların hakları gezegenin sınırları doğrultusunda tartışılmalıdır. Gezegensel adalet bakışına göre tarihsel sorumluluk veya ekolojik borç gibi tartışmalar bir kenara bırakılmalıdır.

Çünkü gezegenin sınırlarının herkes için adalet getirmesi mümkün değildir ve durumun aciliyeti gereği klasik adalet tanımları içinde yol alınamaz. Şu anı bir milat kabul ederek şimdiden sonraya odaklanır ve güvenli ve adil bir gezegenin inşası için bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğini söyler.

Özetlenen kuramsal adalet tartışmalarının tümü iklim adaletini geliştirici işlev görmektedir. Sadece akademik düzeyde yürütülen bir tartışma değildir. İklim müzakerelerinin çerçevesini belirler ve toplumsal hareketlerin söylemlerini geliştirici işlev görür. İklim müzakereleri açısından baktığımızda BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin tarihsel sorumluluk, sözleşme Ek Ülke kategorilerinin belirlenmesinin ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk ilkeleriyle yakından ilgisi vardır. Paris Anlaşması önsözünde iklim adaletinden açıkça söz eder. Günümüzde giderek artan şekilde kayıp zarar mekanizması konuşulmaya başlanmıştır.

Toplumsal hareketler açısından değerlendirdiğimizde iklim adaletinin adil geçiş/adil dönüşüm ile ilgili boyutunun gün geçtikçe arttığı söylenebilir. Kömürden çıkış senaryoları tartışılırken işçi sınıfının haklarının nasıl etkileneceği, gerçek anlamda adil bir dönüşümün nasıl sağlanacağı gerek sendikalar gerekse iklim alanında çalışan sivil toplum kuruluşları tarafından dile getirilmektedir. İklim göçü alanındaki tartışmalar önümüzdeki süreçte iklim değişikliğinin etkilerinin artması ile birlikte daha da fazlaşacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve çocuk hakları açısından iklim değişikliğinin etkilerine dair uluslararası raporlar ve strateji belgelerimin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yine aynı şekilde doğa hakkına ilişkin talepler gün geçtikçe yükselmektedir ve ekokırımın suç olarak tanınması¹¹ çabaları küresel bir kampanyaya dönüşmüştür. Farklı alanlardaki tüm bu çalışma ve tartışmalar iklim adaletinin kapsayıcı ve dönüştürücü işlevine dair en güzel örnekleri oluşturmaktadır.

¹¹ <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>

Fotoğraf: Tania Malrechauffe

6. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

İklim adaleti önemli bir kavramdır çünkü iklim değişikliğiyle mücadelenin adil ve hakkaniyetli olmasını sağlamaya yardımcıdır. En kırılgan durumda olanların ihtiyaçlarını dikkate alarak, herkes için daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir gelecek inşa etmeye olanak tanır.

İklim değişikliğinin etkileri ile mücadele sadece diplomatik yollarda gerçekleştirilemez. Bu çabalar ancak bir toplumsal adalet talebine dönüştüğünde ve toplumda yankı bulduğunda gerçek anlamda dönüştürücü işleve bürünebilir. Özellikle ekolojik adalet, dönüştürücü adalet gibi ufuk açıcı boyutları dikkate alındığında, iklim adaletinin mevcut hukuki ve toplumsal yapıları sorguladığı söylenebilir. Bu kapsamda iklim adaletinin sağlanmasına dair öneriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. İklim değişikliği ile ilgili politika ve eylemler belirlenirken bütüncül düşünülmelidir. İklim değişikliği tek başına sera gazı azaltımı ile çözümlenecek bir mesele olmadığı gibi, etkisini sadece insan üzerinde değil, tüm türler ve doğa üzerinde göstermektedir ve tahribata sebep olmaktadır. Bu nedenle iklim adaleti tartışmalarında doğanın haklarına ve doğa ile uyumlu yaşam tesisine mutlaka yer verilmelidir.
2. İklim adaleti pek çok farklı hak alanını ilgilendirmektedir. Bu nedenle yapılacak çalışmalar sadece iklim ve doğa koruma alanında çalışanlarla sınırlı olmamalı, çalışmalara tüm hak sahiplerinin ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı sağlanmalıdır. Bu alandaki disiplinler arası çalışmalar, ortaklıklar güçlendirilmeli ve iklim adaleti bir ortak şemsiye işlevi görmelidir.

3. İklim değişikliği ile ilgili politika, yasa ve uygulamalar belirlenirken sivil toplum kuruluşları ve hak sahiplerinin aktif katılımı sağlanmalıdır. Karar süreçleri bilgi edinme hakkından ayrı düşünülmemeli, hak sahiplerine şeffaf ve doğru bilgi sağlanmalıdır.
4. İklim değişikliğine dair bilgilendirmede kullanılan dil sade ve anlaşılır olmalıdır. İklim değişikliğinin etkileri hak sahiplerinin anlayabileceği bir dil ve şekilde anlatılmalıdır. İklim okuryazarlığını geliştirecek program ve eğitim çalışmalarına öncelik verilmelidir.
5. "Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi" (Aarhus Sözleşmesi) onaylanmalı ve yürürlüğe girmelidir. Çünkü Aarhus Sözleşmesi hem şimdiki hem de gelecek nesillerin sağlık ve refahları için yeterli bir çevreye sahip olma konusundaki insan haklarını tanıyan ilk uluslararası anlaşmadır. Çevresel karar alma süreçlerinde halkın bilgiye erişimini, kararlara katılımını ve adalete erişimini sağlamak iklim adaletinin tesisi için elzemdir. Türkiye, Aarhus Sözleşmesine taraf olmalı ve çevresel haklar, şeffaflık ve hesap verebilirliğe olan bağlılığını ve halkın ortak geleceğimizi korumadaki hayati rolünü tanıdığını göstermelidir.
6. Kısa dönemde iklim değişikliğinin etkilerinin tamamını geriye döndürmenin mümkün olmaması sebebiyle iklim değişikliğine uyum çalışmalarına hız verilmelidir. Özellikle yerelde iklim değişikliğine uyum planlamaları yapılmalı ve hayata geçirilmelidir.
7. İklim değişikliğine karşı en kırılgan durumdaki bireyler, gruplar ve bölgeler tespit edilmeli ve kırılganlık analizleri yapılmalıdır. Tüm kişi ve grupların iklim değişikliğine karşı dirençlerini arttıracak politikalar belirlenmelidir. Politika belirleme süreçlerinde yerel yönetimlerin rolü ve sorumluluğuna dikkat çekilmeli ve her aşamada birlikte planlama yapılmalıdır.
8. İklim adaleti toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanacak şekilde planlanmalı, kadınların karar alma süreçlerine aktif katılımı sağlanmalı ve kadın liderliği teşvik edilmelidir.
9. Adil geçiş/adil dönüşüme dair çalışmalara işçi sendikaları ve hakları bizzat etkilenecek tüm kişiler dahil edilmeli ve yapılacak tüm çalışmalar, iklim adaleti tesisi ekseninde yürütülmelidir.
10. Yerel halkın kadim bilgisine değer verilmeli, yenilenebilir enerji adı altında yutak alanların ve yerel halkın geçim kaynaklarının tahribine yol açılacak maladaptasyon uygulamalarından kaçınılmalıdır. Bu tip uygulamaların iklim adaletsizliğine sebep oldukları bilinmeli ve tüm projelerin çevresel etki değerlendirmeleri, sosyal etki değerlendirmeleri de dikkate alınarak titizlikle yapılmalıdır.

Fotoğraf: Markus Spiske

7. EK OKUMA LİSTESİ

Konusunda uzman Doç. Dr. Yasemin Kaya, Dr. Nuran Talu, Şehnaz Kıymaz Bahçesi ve Burcu Meltem Arık ile 'İklim Adaleti' kavramından başlayarak uluslararası alandaki gelişmelere, strateji ve politikalara, iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutuna ve gelecek nesillerin haklarına değindiğimiz İklim Adaleti Seminerleri'ne buradan ulaşabilirsiniz:

1. Doç. Dr. Yasemin Kaya ile "İklim Adaleti ve Küresel İklim Rejimi" : <https://youtu.be/TAQ-3jO-tgHI?si=7XibLnp1lOrR7H9g>
2. Şehnaz Kıymaz Bahçeci ile " Uluslararası İklim ve Doğa Çalışmalarına Toplumsal Cinsiyet Ekseninden Bakış" : <https://youtu.be/wwwkKQcRucKc?si=zvueCyb-h2871IFO>
3. Burcu Meltem Arık ile " Bugünün Çocuklarının ve Gelecek Nesillerin Hakları" : https://youtu.be/XG_dy08XH2w?si=PrwAwVH73T-g6bez
4. Dr. Nuran Talu ile "İklim Krizi ve Adil Uyum" : <https://youtu.be/Bxac4MwH6t8?si=YU0Rxd-zi-8kKE8Su>

Ek Okumalar:

1. Türkiye'nin İklim Okuryazarlığı Ölçüldü: https://www.ekoiq.comturkiyenin-iklim-okuryazarligi-olculdu/?fbclid=IwAR0qwCudYCVt-g_gxALq2BWEWTFGnJBnr2bFvLyaRA4zog-m3wtdrNxS5myo
2. Dünyada ve Türkiye'de Ortaokul Öğretim Programlarının İklim Değişikliği Eğitimi Yaklaşımına Göre Karşılaştırılması: <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jgeography/article/dunyada-ve-turkiyede-ortaokul-ogretim-programlarinin-iklim-degisikligi-egitimi-yaklasimina-gore-karsilastirilmesi>
3. Investigation of the Social Studies Curricula in Turkey (1968-2018) with Regards to the Climate Literacy Principles : <https://www.hrpub.org/download/20190430/UJER7-19512969.pdf>
4. The Essential Principles of Climate Literacy: <https://www.climate.gov/teaching/climate#>
5. İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1115313>
6. Decolonizing the Atmosphere: The Climate Justice Movement on Climate Debt: <https://www.jstor.org/stable/2d79babd-4d3f-366f-9b60-0664e0f7c9ca?mag=climate-justice-in-the-anthropocene-an-introductory-reading-list&seq=4>
7. Indigenous Women, Climate Change Impacts, and Collective Action: <https://www.jstor.org/stable/24542019?mag=climate-justice-in-the-anthropocene-an-introductory-reading-list>
8. Women, Climate Change and Liberation in Africa: <https://www.jstor.org/stable/43496976?mag=climate-justice-in-the-anthropocene-an-introductory-reading-list>
9. İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasının Toplumsal Cinsiyet Boyutları Hakkında 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı: <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2023/06/iklim-degisikligi-baglaminda-afet-riskinin-azaltilmasinin-toplumsal-cinsiyet-boyutlarina-iliskin-37-sayili-cedaw-genel-tavsiye-karari.pdf>
10. BM Kadının Statüsü Komisyonu 66.Oturumu Uzlaşmış Sonuçlar Çevirisi: <https://hudoto.com/yazilar/bm-kadinin-statusu-komisyonu-66oturumu-uzlasilmis-sonuclar-cevirisi>
11. Climate Change and Small Island Developing States: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-environ-012320-083355>
12. What is the triple planetary crisis?: <https://unfccc.int/blog/what-is-the-triple-planetary-crisis>
13. Becoming With: <https://read.dukeupress.edu/environmental-humanities/article/5/1/277/8177/Becoming-with>
14. Planetary Boundaries: <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html>

15. Show Your Stripes: <https://showyourstripes.info/>
16. Biodiversity Stripes: <https://biodiversitystripes.info/globalbiowarming/landscape>
17. Problems with Palm Oil: <https://orangutan.org/palmoil/>
18. Zoos and Aquaria- What Are The Issues?: <https://www.bornfree.org.uk/zoo-issues>
19. Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları: https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/09/01_ONYAZI_CILT_1.pdf
20. Çevre Politikası, Ekolojik Sorunlar ve Kuram, Aykut Çoban, 2020
21. Rengeyiği Türkleri: Dukhalar, Selcen Küçüküstel, 2020
22. The climate crisis is a child rights issue: <https://www.unicef.org/media/105376/file/UNICEF-climate-crisis-child-rights-crisis.pdf>
23. Çocukların Çevre Hakları: <http://ereuter.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/821/2021/09/Cocuklarin-c%CC%A7evre-haklari.pdf>
24. Action for Climate Empowerment: <https://unfccc.int/topics/education-and-youth/big-picture/ACE>
25. General Comment No. 26 (2023) on Children's Rights and the Environment, with a Special Focus on Climate Change: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-26-2023-childrens-rights-and>

8. KAYNAKÇA

A., M. P. (2021, Kasım 01). The Event That Changed The Environmental Justice Movement Forever. Grist: <https://grist.org/equity/the-event-that-changed-the-environmental-justice-movement-forever/> adresinden alındı.

Adeola, F. O. (2000). Cross-National Environmental Injustice and Human Right Issues. American Behavioral Scientist,, Vol.43. No.4.

CorpWatch. Climate Justice Summit Provides Alternative Vision. <https://www.corpwatch.org/article/climate-justice-summit-provides-alternative-vision> adresinden alındı.

Kabadayı, T. (2013). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, 2013, Sayfa 49-57. Dergipark: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/411294> adresinden alındı.

Kalkınma Hakkına Dair Bildirge. İnsan Hakları Merkezi : <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/KalkinmaHakkinaDairBildirge.pdf> adresinden alındı.

Kaya, Y. (2017). Paris Anlaşmasını İklim Adaleti. Uluslararası İlişkiler Dergisi : <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/627093> adresinden alındı.

Legal Definition of Ecocide. Stop Ecocide International : <https://www.stopecocide.earth/legal-definition> adresinden alındı.

Principles of Environmental Justice. United Church of Christ: https://www.ucc.org/what-we-do/justice-local-church-ministries/justice/faithful-action-ministries/environmental-justice/principles_of_environmental_justice/ adresinden alındı.

Schlosberg, D. (2009). Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. D. Schlosberg içinde, Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. Oxford University Press.

Soyer, D. BM Genel Kurul Kararı Çevirisi: 'Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Çevre Hakkı'. Altıparmak Hukuk Bürosu: <https://altiparmakhukuk.org/blog/bm-genel-kurul-karari-cevirisi-temiz-saglikli-ve-surdurulebilir-bir-cevre-h-88> adresinden alındı.

TRAC. (1999, Kasım). Greenhouse Gangsters vs. Climate Justice. CorpWatch: <https://www.corpwatch.org/sites/default/files/Greenhouse%20Gangsters.pdf> adresinden alındı.

